

Ольга ЗОСІМ,

*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
ННІ «Донецька державна музична
академія імені С. С. Прокоф'єва»
Таврійського національного
університету імені В. І. Вернадського
Київ, Україна
olgazosim70@gmail.com*

Olga ZOSIM,

*Dr. Habil. of Art Criticism, Professor,
Professor at the Department of Musical Art
of the ESI «S. S. Prokofiev State Music Academy of Donetsk»
of the V. I. Vernadsky Taurida National University
Kyiv, Ukraine
olgazosim70@gmail.com*

**УКРАЇНЬСЬКА САКРАЛЬНА МУЗИКА:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

**UKRAINIAN SACRED MUSIC:
METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCH**

Дослідження сакральної музики в Україні за останні десятиліття носять системний характер, охоплюючи усі етапи її розвитку – від Середньовіччя до сучасності. Роботи Н. Герасимової-Персидської, Т. Гусарчук, Л. Корній, Н. Сиротинської, О. Шуміліної, О. Шевчук, Ю. Ясіновського та ін. стали вагомим внеском у вивчення української сакральної музики, в яких було закладено підвалини та розроблено методологічні засади її дослідження. Однак варто зазначити, що сьогодні залишаються відкритими низка питань методологічного характеру, які гальмують всебічне та неупереджене вивчення української богослужбової й паралітургічної музики. Тому в цій розвідці ми акцентуємо увагу на тих моментах, які є методологічно значимими для її незаангажованого дослідження.

У першу чергу наголосимо на важливості максимальної повноти джерельної бази для вивчення української сакральної музики, а також доступності усіх джерел кожному науковцеві. Сьогодні у світі вже стало нормою оцифрування рукописів, у тому числі з богослужбовим співом, та розміщення їх у вільному доступі, бо говорити про об'єктивність висновків наукових досліджень можна лише тоді, коли дослідник має можливість максимально повно ознайомитися з об'єктом. В Україні йде процес дигіталізації рукописів, стародруків та рідкісних видань. Наприклад, на офіційному сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у Цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини [5] розміщено низку значимих для української культури рукописів та стародруків, як от Супрасльський ірмологіон (1598–1601) та почаївський Богогласник (1790–

1791); також у цій бібліотеці є низка інших надзвичайно цінних рукописних джерел та друків. Однак це лише крапля в морі. Так, наприклад, неоцифрованим є зібрання партесних рукописів, яке зберігається в бібліотеці, що суттєво гальмує дослідження української партесної спадщини. В контексті розширення джерельної бази української сакральної музики варто відзначити ґрунтовне видання «Супрасльські кантики кінця XVII століття – пам'ятка василіяньської церковної музики» [4], здійснене 2022 року Українським католицьким університетом у рамках серії «Київське християнство». У ньому міститься факсиміле трьох оригінальних партесних поголосників п'ятдесяти партесних творів, їх розшифровка у вигляді триголосної партитури, а також повна шестиголосна партитура з реконструкцією відсутніх голосів, здійснена музикознавицею Ольгою Шуміліною. Наголосимо на значенні факсиміле оригінальних нотних джерел, що дає можливість досліднику і виконавцю при роботі з розшифрованими рукописами при необхідності звернутися до оригіналів барокових творів. Тому ми це видання вважаємо зразковим і можемо лише побажати, щоб такі публікації ставали нормою, а не винятком. Але оскільки такого роду видання є надзвичайно трудомісткими, вважаємо пріоритетним оцифрування якнайбільшої кількості давніх рукописів сакральної музики з подальшим викладенням у відкритий доступ, як це зроблено у багатьох країнах.

Другим моментом, який потребує уваги дослідника української сакральної музики – її конфесійний аспект, особливо коли йдеться про музику Унійної або Греко-католицької Церкви. Методологічно невірним є нівелювати різницю між православною та унійною/греко-католицькою церковними традиціями, окрім тих випадків, коли вона була ще несуттєвою. Внаслідок ігнорування цього аспекту уявлення про українську сакральну музику є викривленим. Так, лише віднедавна почалося усвідомлення специфіки уніатського партесного співу, який звучав не акапельно, а у супроводі органу або інструментальної капели. Також недостатньо артикульована в науковому середовищі специфіка уніатського паралітургічного співу релігійних пісень, яка була суттєво відмінною від православного. Акцент лише на православній гілці української сакральної музики, який, на превеликий жаль, й нині є нормою для базових курсів з історії української музики – рудимент російської колоніальної політики, коли українців штучно інтерпретували як виключно православну націю з метою подальшої русифікації та асиміляції з росіянами через єдину церкву. Цей момент однак і сьогодні ще недостатньо усвідомлюється.

Не менш важливим є й текстологічний аспект у вивченні української сакральної музики. Він тісно пов'язаний з двома попередніми. При охопленні більшої кількості джерел змінюється уявлення про текст (вербальний та музичний) того чи іншого пісенспіву або композиції, збільшується можливість прослідкувати його еволюцію в часі і просторі. Текстологічний компонент не менш важливий при встановленні конфесійного змісту пісенспівів або церковних пісень. Завдяки текстології жанрова атрибуція пісенспівів, пісень та церковних композицій стає більш обґрунтованою. Так, в українських

барокових рукописних співаниках, на відміну від російських, повністю відсутня дефініція «кант», цей термін трапляється іноді в українських стародруках барокової доби, і лише наприкінці XIX століття стає частиною українського культурного простору. І хоча термін «кант» був відомий на українських теренах у XVII–XVIII століттях, він не мав жодного відношення до пісенного жанру, про що красномовно свідчать сотні українських рукописних співаників. Тож подальше текстологічне вивчення сакральної спадщини може скоригувати або суттєво видозмінити наше уявлення про українську сакральну музику – літургічну та паралітургічну.

Наукові розвідки формують підґрунтя для виконавської інтерпретації сакральної музики. Сьогодні музиканти мають можливість обирати видання або редакції творів, а також виконавський склад. В Україні вже є прецеденти виконання партесних композицій з інструментальним супроводом, зокрема диск «З творчого спадку Віленської школи» (2015) львівського колективу «A cappella Leopoldis», де низка партесних творів уніатської традиції була виконана не акапельно, а із залученням інструментів. З іншого боку, партесні композиції із супрасьльського зібрання, описаного вище, які повинні були б мати вокально-інструментальну інтерпретацію, про що свідчить не лише приналежність монастиря до Унійної Церкви, а й фактура творів, яка є дуже прозорою і потребує заповнення, виконуються акапельно хором Подляської опери і філармонії (диск «Supraskie kantyki» (2022)). Але таке виконання також не можна вважати неавтентичним, бо у православному середовищі ці твори виконувалися саме так.

Сьогодні вже мало хто виконує українські духовні барокові пісні триголосно акапельним складом, що було типовим кілька десятиліть тому. Зазвичай вони звучать у сольному або дуетному виконанні з інструментальним супроводом, реконструюючи т. зв. старосвітське музикування. Однак, на жаль, для більшості виконавців єдиним джерелом є видання 1990 року «Український кант XVII – XVIII ст.» [3], яке у свій час було революційним і до сьогодні не втратило наукової та практичної цінності, однак несе відбиток свого часу і має рудименти радянських, а тому русифікаторських рис, зокрема формує уявлення про українську барокову духовну та світську пісенність виключно на російських рукописних джерелах, які зберегли багато українського репертуару, але відповідно до прийнятих там форм запису. Також видання містить низку творів Феофана Прокоповича, зміст яких пов'язаний з діяльністю Петра I та формує російські наративи. Зазначимо однак, що такого роду твори українські виконавці жодного разу не обирали для інтерпретації.

Не можна й обійти увагою ще один аспект сучасного виконавського процесу, який тісно пов'язаний з джерелознавством і текстологією. Реліз 2023 року незалежної творчої платформи «Open Opera Ukraine» «Українське бароко: Concordacii Animos» (див. детально про реліз [1]), виконаний вокальним ансамблем «Partes», який можна послухати на Apple Music, Spotify та YouTube Music [2], містить два варіанти найпопулярнішого твору Миколи Дилецького «Воскресенський канон», де перший є реконструкцією Н. Герасимової-

Персидської, здійснену ще в радянські часи, з рукописів київської партесної колекції, в якій була відсутня партія другого дисканта (її реконструював Я. Якуб'як), а другий – О. Шуміліної, вже з оригінальною дискантовою партією, яка зберіглася у фондах Придворної півчої капели у Санкт-Петербурзі.

Таким чином констатуємо, що сучасні дослідження української сакральної музики мають проводитися із врахуванням джерелознавчого, текстологічного та конфесійного аспектів, які були і є базовими, однак потребують постійного коригування відповідно до стану сучасної науки, а також політичних та ідеологічних установок. Стан наукових досліджень має безпосередній зв'язок з концертною практикою, а тому виконання української сакральної музики є віддзеркаленням її наукового осмислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кулик В. «Concordacii Animos» українського музичного бароко. *Музика. Український інтернет-журнал*. 05.10.2023. URL: <https://mus.art.co.ua/concordacii-animos-ukrainsko-ho-muzychnoho-baroko/> (дата звернення: 07.10.2023).
2. Українське бароко: Concordacii Animos. URL: <https://cutt.ly/qwYe3BME> (дата звернення: 01.10.2023).
3. Український кант XVII – XVIII ст. Упоряд., вст. ст. і прим. Л. В. Івченко; спецред. текстів В. І. Кречотня. Київ: Музична Україна, 1990. 200 с.
4. Супрасльські кантики кінця XVII століття – пам'ятка василіянської церковної музики: у 3-х т., 2-х кн. / реконструкція, набір нотних текстів і дослідження О. Шуміліної; наук. ред. Ю. Ясіновський. Т. 1: кн. 1: Факсиміле супрасльських кантиків. Транскрипція партитури. Львів: Український католицький університет, 2022. 960 с.; Т. 2: Шестиголосі партитури: реконструкція. Т. 3: Дослідження; кн. 2. Львів: Український католицький університет, 2022. 984 с. (Історія української музики: джерела, вип. 28; Серія «Київське християнство», т. 27, кн. 1, 2).
5. Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини. URL: <https://cutt.ly/ZwYeRIgM> (дата звернення: 01.10.2023).

